MAJA NOVAK

ZADAR GLAVNI GRAD MLETAČKE DALMACIJE I ALBANIJE

I. Dalmacija

Vrlo je dobro poznato da je Zadar smatran u vrijeme bizantinske vlasti u Dalmaciji glavnim gradom tadanje Dalmacije, tj. gradova koji su se nalazili na istočnoj obali Jadranskoga mora. Ti su gradovi bili: Osor, Krk, Rab, Zadar, Split, Trogir, Dubrovnik i Kotor.

Taj je pojam Dalmacije ostao sve dotle dok je Bizant smatrao sebe gospodarom tih gradova, koje je inače on znao dati na upravu hrvatskim knezovima i kraljevima, ali i mletačkim duždevima.

Kada su se u Dalmaciji počele obrazovati komune, nestaje njihove i teoretske povezanosti i već u XII stoljeću ni Split, ni Trogir ni Dubrovnik nemaju nikakve organizacione veze sa Zadrom ni s drugim gradovima. Oni su komune za sebe, zasebne i autonomne. Ali se događa, uza sve to, da ugarsko-hrvatski kraljevi upotrebljavaju naziv Dalmacije, a da pri tome ne uzimaju ni Zadar ni bilo koji drugi njezin grad kao glavni.

Godine 1409. kupila je Venecija od ugarsko-hrvatskog kralja Ladislava Napuljca Zadar i neka mjesta do njega i sva prava na Dalmaciju. U ispravi, koju je kralj Ladislav izdao 9. svibnja 1409., on kaže da »je odlučio da proda i otuđi grad Zadar u Dalmaciji s njegovim kaštelom, njegovim pripadnostima, njegov kotar s otocima, tvrđave, sela, a napose Novigrad, otok Pag i... uključujući u ovoj prodaji sva prava koja mu pripadaju i mogla bi mu pripadati, po bilo kakvu naslovu, razlogu ili slučaju, na cijelu Dalmaciju, na sve njene tvrđave... ustupajući sva i koja bilo prava na cijelu spomenutu Dalmaciju, svaku vladavinu korisnu i direktnu, svaku vlast čistu ili miješanu... uz isplatu njemu od stotinu hiljada dukata...«[1]

[1] Lucius, De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex, Amstelodami 1666, str. 263.

Kada je, dakle, Venecija, na osnovu kupoprodaje uzela Zadar i spomenuta mjesta u njegovoj okolici, a poslije Šibenika (1412) g. 1420. i svu ostalu Dalmaciju, osim Dubrovnika i njegova teritorija, nije ona Zadar smatrala središtem Dalmacije. U početku to Zadar nije ni bio, i Venecija je ostavila dalmatinskim komunama njihove samouprave, koje je uvelike stegla, a najviše time što im je ona, nekima prije, nekima poslije, oduzela pravo da svoga kneza biraju u svom velikom vijeću. Knez je bio poslan iz Venecije, gdje je izabran u venecijanskom Velikom vijeću.[2] U to doba, i u cijelom XV stoljeću, Zadar nije administrativni centar Dalmacije, i Venecija ne šalje u Dalmaciju jednoga čovjeka koji bi zastupao mletačku vladu, pa i samoga dužda, nego u svaki pojedini grad napose šalje svoga upravljača. Svi su ti gradovi i njihove komune jednako autonomni, a Zadar nema nikakvih prava i privilegija više od drugih. Ti mletački upravljači imaju razne naslove: potestat, rektor, comes (conte, knez), providur, kapetan. Dužnosti i kompetencije nisu im iste.

Tako organizirane autonomne komune kako smo gore istakli su i Kotor, koji je priznao vlast Venecije 1420. god., i Budva, koja je priznaje 1442. godine, Bar iste godine, a Skadar i Drivast 1442. god. Prije je Venecija duže ili kraće vrijeme posjedovala neka mjesta u Albaniji (Valonu od 1388, Drač 1399, Lieš i Kroju 1392, Skadar 1396, Ulcinj, Budvu i Bar g. 1405), od kojih su Turci krajem XV stoljeća oduzeli Skadar i Drivast, a 1417. Valonu. Za prihvatanje ili osvajanje tih mjesta Venecija je poduzimala vojne i diplomatske akcije (s mjestima, knezovima i plemenima tih krajeva), koje nisu imale uže veze sa poslovima koje je ona vršila u Dalmaciji u cilju da je dob je, i koji su kulminirali u kupnji g. 1409. To je za nju bio drugi kraj, Albanija (Albania Veneta). Sve te komune stoje izravno pod vladom u Veneciji, ukoliko ona nekoj od njih ne povjeri neku namjenu u nekoj drugoj komuni, kao npr. kotorskoj za susjedne, ali to samo povremeno. Od vremena do vremena mletačka vlada šalje posebne »sindike« u pojedine komune.

Još je 1. siječnja 1420. god. mletački senat zaključio da se povjeri sindicima i providurima na Levantu, koje je senat birao svako četiri ili pet godina, da tu svoju dužnost prošire i na Albaniju, Dalmaciju i Istru. 3. srpnja 1421. god. bili su izabrani Andrea Foscolo i Mano Miani za »providure u Dalmaciji i Albaniji«. Godine 1439. bili su izabrani »dva sindika za krajeve Albanije, Dalmacije i Istre«. Tako je bilo i kasnije u mnogo slučajeva, ali uvijek u većim vremenskim razmacima. Tako 1440, 1446, 1460, 1464, 1474, 1486, 1497, 1512, 1520, 1252. i kasnije.[3] Svi su oni dolazili u direktan kontakt s upravljačima pojedinih komuna, ispitivali i saslušavali podanike. Dužnost »sindika« bila je da ispitaju stanje u pojedinim komunama, da

[2] Maja Novak, Autonomija dalmatinskih komuna pod Venecijom, Institut JAZU u Zadru, Djela knj. III, Zadar 1965, str. 32 i sl.

[3] Sindici veneti in Dalmazia ed Albania. Commissiones et relationes venetae II, 1 ss, u Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium VIII, Zagreb 1877.

kontroliraju mletačke upravljače, da ispituju njihove odnose sa stanovnicima u komuni, da, ukratko, za vrijeme svoje dužnosti vrše gotovo vrhovnu vlast u krajevima u koje su kao sindici poslani. Oni nisu stanovali ni u jednom gradu, nego većinom na galiji, ili povremeno ondje gdje bi ih posao nanio. Napose je trebalo da ispitaju vođenje primanja i izdavanja novca. Kad bi ti sindici prispjeli u sjedište komune, pozvali bi sve one koji se žele potužiti bilo na samog upravljača (rektora, kneza, providura) ili na mletačke činovnike da pred njih iznesu te tužbe, potkrijepljene svjedocima i dokumentima.[4]

Prvi nama poznati »generalni providur Istre i Dalmacije« bio je Sebastian Justinian, koga je g. 1511. mletačka vlada takvim imenovala »da umiri razmirice koje su u Dalmaciji nastale između plemića i pučana«.[5] I on je, kao i sindici, bio poslan u Dalmaciju za određen posao i nije imao u njoj nikakva sjedišta. U mjesecu studenom 1512. god., poslije 13 mjeseci, vratio se Sebastian Justinian u Veneciju, pošto je »umirio svu onu provinciju«.

Poslije g. 1512. ne nalazimo nijednog generalnog providura Dalmacije sve do g. 1571.

Godine 1571, 17. veljače, pročitana je u mletačkom senatu relacija Zuanna da Lezze, kavaljera i prokuratora, koji se vratio s dužnosti »generalnog providura Dalmacije«. On u svojoj relaciji izričito kaže da se je »vratio s uprave provincije Dalmacije«. »Ja ću razmotriti Vašoj presvijetlosti ukratko stanje ovih dviju provincija Dalmacije i Albanije, njihove gradove i utvrde...«.[6] Za njega nije više Zadar samo jedna od komuna Dalmacije nego »metropola i najvažniji grad cijele provincije, ne samo po svojoj veličini i plodnosti teritorija nego zbog svojih osobina i važnosti«.[7]

Zuanne da Lezze govoreći o Dalmaciji kaže da ona počinje »od grada Nina i proteže se sve do povrh Omiša, u dužini od 130 milja«. »Ima četiri grada: Zadar, Šibenik, Trogir i Split... i sedam otoka: Osor, Krk, Rab, Pag, Brač, Hvar i Korčulu...« »U Albaniji su četiri grada: Kotor, Budva, Bar i Ulcinj.«[8]

Međutim, uza sve to što Zuanne da Lezze kaže da je Zadar metropola Dalmacije, Zadar to tada još nije bio u administrativnom smislu, i u njemu nije postojala nikakva centralna administracija za provinciju.

20. siječnja 1571. god. prispio je u Zadar novi »Generalni providur Dalmacije« Giacomo Foscarini, koji je bio na toj dužnosti do 22. ožujka 1572. godine, kada ju je predao svom nasljedniku Alviseu Grimaniju. Iz

4 Ibid., str. 3—7.

5 Commissiones et relationes venetae I, MSHSM, Zagreb 1876, str. 137.

6 Relatione di me Zuanne da Lezze kavalier e procurator venuto di proveditor general di Dalmatia, etc. — Commissiones et relationes venetae III, MSHSM XI, Zagreb 1880, str. 249, 250.

7 »Zara metropoli et principalissima città di tutta la provintia...« Ibid., str. 250.

8 Ibid., str. 250, 260.

relacije Giacoma Foscarinija, koja je vanredno interesantna i važna za poznavanje tadanjih prilika Dalmacije, vidimo što je sve on trebao raditi i o čemu obavijestiti mletačku vladu.[9]

O gradu Zadru on kaže: »Grad Zadar, koji se može nazvati metropolom provincije, jer je glavni i najljepši, i jer je i tvrđava od tolike važnosti da ne samo čuva posjed Vaše presvijetlosti koliko ga ima u onoj provinciji nego se može reći da je predstraža i obrana onog slavnoga grada (Venecije, op. p.) i Italije, ja sam pri svom dolasku, 20. siječnja 1570. god. zatekao u tako slabu stanju...[10]

Iz tih se Foscarinijevih riječi vidi da je u vrijeme njegove dužnosti kao generalnog providura Dalmacije Zadar bio takav da se je »mogao nazvati metropolom« Dalmacije, ali da to on nije bio.

Relacija Alvisea Grimanija, nasljednika Foscarinija na položaju generalnog providura Dalmacije, nije nam se sačuvala, i mi nemamo podataka da je mletačka vlada iza toga postavljala generalnog providura Dalmacije.

Godine 1576. poslala je Venecija Andrea Giustiniana i Ottaviana Valiera kao »sindike, avogadore i inkvizitore« u Dalmaciju, Albaniju, Krf, Zante i Kefaloniju.

Govoreći o Zadru oni kažu: »Zadar je najljepši grad Dalmacije, i po zasluzi metropola one provincije.«[11] Ali ne sjedište neke centralne uprave provincije. U Zadru su, kao i od g. 1420. dva zastupnika mletačke vlasti: knez (conte) i kapetan (capitanio), od kojih prvi ima civilnu upravu Zadra i njegova teritorija, a drugi vojnu. Preko toga teritorija ni jedan ni drugi nema nikakve vlasti. Granica zadarskog i šibenskog teritorija oštro je povučena, i teritorij šibenske komune spada pod kompetenciju kneza i kapetana (conte e capitanio) Šibenika i Velikog vijeća Šibenika, koji ima svoju autonomiju i svoj statut.

Godine 1580. poslala je mletačka vlada u Dalmaciju dva sindika, Dona Basadonnu i Pietra Landoa, koji su poslije svog obilaska podnijeli i svoju relaciju o onome što su tamo vidjeli i uradili. U svojoj relaciji kažu za Zadar da je »najvažniji grad Dalmacije, obrana ovoga Kulfa (Jadranskoga mora, o. p.), i štit ovoga grada (Venecije, o. p.)«.[12]

Godine 1589. izabran je za generalnog providura Dalmacije Ferigo Nani, i to na godinu dana. Međutim je njega mletačka vlada zadržala puna 32 mjeseca i on to u svojoj relaciji, koju je podnio Senatu 1591. god., naročito ističe.[13] Glavni je sadržaj njegove relacije borba protiv uskoka, briga za vojsku, pješadiju i konjaništvo, briga za utvrde, za municiju, čuvanje granice, pregovori sa susjednim Turcima, i sl. On je, dakle, u prvom

[9] Commissiones et relationes venetae IV, coll. et dig. G. Novak, Zagreb 1965, str. 14—54.

[10] Ibid., str. 23.

[11] Commissiones IV, str. 175.

[12] Ibid., str. 246.

[13] Relatione Ferigo Nani, u Archivio di Stato u Veneciji (Frari), Secreta, Relazioni, B. 66, fol. 1 r.

redu vojni zapovjednik cjelokupne vojske u Dalmaciji. Kao takav i nema stalnog boravišta, ni stalne kancelarije, nego u prvom redu boravi na galiji, na kojoj se nalazi i njegov mali ured.

U naročito nemirno vrijeme na mletačko-turskoj granici, kada je Venecija bila u miru s Turskom, ali su uskoci napadali Turke, pa zajedno sa Splićanima čak im i oduzeli Klis g. 1595, bio je generalni providur Dalmacije Benedetto Moro.[14]

Benedetta Mora naslijedio je kao generalni providur Dalmacije Christoforo Valier, koji je o svom radu i djelovanju, kao i o stanju u Dalmaciji, izvijestio svoju vladu g. 1596.[15]

Svi ovi generalni providuri, koji su za vrijeme svoje službe nadzirali svu Dalmaciju i Albaniju, i imali vrhovnu komandu nad cjelokupnom vojnom snagom Venecije u ovim krajevima, nisu imali svog stalnog sjedišta, nego im je sjedište bila u prvom redu njihova galija.

Položaj Zadra prema ostaloj Dalmaciji jasno je opisao mletački povjesničar Marin Sanudo, u svojim čuvenim »Diarii«, u kojima je iz dana u dan zapisivao sve važnije događaje u Veneciji i svijetu u vezi s Venecijom, a i sam bio član mletačkog Senata. U svojim zabilješkama sa sjednice Velikog vijeća dana 1. kolovoza 1517. god. zabilježio je da je toga dana poslije podne bilo predloženo od strane vijećnika, zbog toga što su blagajne (camere) u nekim primorskim mjestima loše vođene, da se zadarskom kapetanu Augustinu da Mulli povjeri da pođe, na isti način i s istim ovlastima kako je to učinio prošle godine, pregledati blagajne po Dalmaciji i na otoku Krku. Protiv toga su ustala trojica i predložila neka da Mulla pođe samo pregledati blagajnu u Rabu. »Tada sam ja, Marin Sanudo, videći da je to loše urađena stvar i protiv zakona, kazao da se taj prijedlog ne može prihvatiti, jer se nikoga ne može *signanter* poslati, i da avogadori nisu smjeli dozvoliti da se taj prijedlog postavi. Trebalo je izabrati jednog sindika, a ne *signanter* poslati bilo koga, što može izgledati kao da se žele vrijeđati oni rektori. Osim toga Dalmatinci u Trogiru, Splitu, Šibeniku i dr. neće htjeti da njihovi rektori budu inspicirani od zadarskog kapetana. On neka ide u Nin, Novigrad i Vranu, i na susjedne otoke, ma da je to bačen novac, jer je on tamo pred godinu dana bio, i nije spasio nikakav novac. Razvila se debata i prihvatio prijedlog Silvestra Memoa, koji je predložio da se da Mulla ne može poslati u Dalmaciju, nego na otoke.[16] Kako se iz ovoga jasno vidi, Zadar tada još nije bio administrativni centar pokrajine Dalmacije, nego samo svoga teritorija. On je još dugo ostao samo takav, a ne glavni grad Dalmacije.

Međutim se pokazalo da bi trebalo da generalni providuri, koji su sada imali sve više posla na granici prema Turskoj, imaju stalnu kancelariju, i zapravo i svoju stalnu rezidenciju. Kako je Zadar u to vrijeme bio jedina

[14] Relatione Benedetto Moro, U arhivu Staatsbibliothek u Beču Cod. 6254.

[15] Relazione della Dalmazia fatta dal ritornato Proveditore General di quella Illustrissimo Christoforo Valier . . ., u Archivio di Stato u Veneciji (Frari), Relazioni, B. 66.

[16] I diarii di Marino Sanudo, Tomo XXIV, Venezia 1889, str. 529, 530.

tvrđava prvoga reda u Dalmaciji, i kako je Venecija htjela da on to i ostane i bude što jače utvrđen, to je i briga generalnog providura za Zadar postajala sve veća. On je sve više privlačio generalne providure, ma da je u Zadru od g. 1409. pa dalje postojao poseban zapovjednik vojske, kapetan, koji je uz kneza, u ravnopravnom rangu s njime, upravljao i zapovijedao Zadrom kao tvrđavom i vojskom u njemu, a knez je imao voditi upravne i civilne poslove, osim vojničkih, i sve ono što su radili ostali knezovi u autonomnim komunama. I dok je npr. splitski knez bio »conte capitanio«, tj. knez i kapetan, i imao zapovjedništvo i nad civilnim i vojnim prilikama svoga grada, a kaštelan je bio njemu podređen, u Zadru je »kapetan« bio ravnopravan s knezom (conte).

Uza sve to, generalni je providur (koji je inače rukovodio cjelokupnom vojnom snagom Venecije u Dalmaciji, i njemu su bili podvrgnuti svi knezovi i svi kapetani i svi ostali pod bilo kakvom titulom oni stajali na čelu u pojedinim komunama) počeo, bez nekog naročitog rješenja od strane mletačke vlade, da iz Zadra od vremena na vrijeme vodi poslove u Dalmaciji, ne kao neka rukovodeća vlast nad pojedinim knezovima u pojedinim komunama, nego kao nadzorna vlast, a zatim sve više i kao posrednik između komune, odnosno njenih knezova i vlade u Veneciji. To se provodilo polako i bez ikakvih posebnih rješenja, i tako se početkom XVII stoljeća obrazovao u Zadru ured generalnog providura, u početku s neznatnim pravima, da se onda malo po malo pretvori u pravu centralnu administrativnu vlast u Dalmaciji i Albaniji i da rješava ne samo administrativna pitanja nego i postane drugostepena vlast u sudbenim sporovima, ako se stranka na nj pozvala. Taj se razvoj odvijao tokom XVII stoljeća, s početka kao neobavezan, jer je još sve niti držao u svojim rukama glavni grad, Venecija, a onda sve jače i jače.

Mi ćemo ovdje upozoriti na jedan slučaj, u vrijeme sukoba između hvarske komune i kneza i providura grada Hvara Pietra Semitecola.

U mjesecu travnju 1612. godine došli su u Zadar ka generalnom providuru Augustinu Canalu Zuane Fasaneo i Bondimier Hettoreo (Hektorović), defensori hvarske komune, s molbom da on poništi neka rješenja hvarskog kneza i providura Pietra Semitecola, koji je bio došao u oštar sukob s jednim dijelom hvarskih plemića u vezi sa trošenjem komunalnog novca. Između ostalog on je ovu dvojicu, koja nisu htjela da se podvrgnu njegovim naredbama, proglasio za izagnane iz grada, a u slučaju da se vrate odredio da se uhapse i pet godina bace u tamnicu.

Spomenuta su dvojica uspjela da je generalni providur, koga su i oni, a i drugi hvarski plemići, posjetili i u Zadru i kad je bio sa svojom galijom u Trogiru, ukinuo, odnosno suspendirao, rješenja hvarskog kneza. Semitecolo se potužio vladi i zatražio neka sudi sam generalni providur, na osnovu vjerodostojnih dokumenata i na osnovu savjesno provedene istrage.[17]

[17] G. Novak, Petar Semitecolo, posrednik u izmirivanju plemića i pučana i graditelj Arsenala, Belvedera i Teatra u Hvaru. — Zbornik Historijskog Instituta JAZU, vol. 4, Zagreb 1961, str. 121—128.

Iz spomenutog sukoba između Pietra Semitecola i nekih hvarskih plemića možemo razabrati kako je generalni providur postao donekle drugostepena vlast u rješavanju administrativnih, odnosno statutarnih sporova. Ovi su hvarski plemići tumačili svoj Statut na način koji je išao u prilog ne samo njihovoj komunalnoj autonomiji nego bio i u njihovu najprečem interesu. Semitecolo je tvrdio da na osnovu Statuta knez mora da ima odlučnu riječ pri trošenju komunalnog novca, a plemići su poricali da on to ima u onakvoj mjeri kakvu je htio provesti i kakvu je provodio. Hvarska je komuna, naime, bila jedina u cijeloj mletačkoj državi koja je slobodno raspolagala svojim prihodima, ali je i bila dužna da taj novac troši za javne zgrade: molo, arsenal, tvrđavu, gradske zidine, i dr. To, međutim, hvarski plemići nisu izvršavali, nego su — kako je to tvrdio i Semitecolo i velik broj sindika i generalnih providura i providura — plemići koji su upravljali komunalnom blagajnom, taj novac međusobno dijelili.

Iz ovog sukoba je jasno da je generalni providur mogao da obustavi rješenja kneza komune, ali i to da je knez, bez njegova posredništva, mogao izravno da saobraća s duždem i vladom u Veneciji. Generalni je providur Augustin Canal ukinuo neka rješenja Pietra Semitecola, ali se ovaj na to žalio vladi. Međutim je ukidanje bilo takve vrste da su se izagnanici mogli slobodno vratiti u Hvar, šta više, ući u Veliko vijeće, u kojemu je sam knez bio prisutan.

Dužd Leonardo Donato je riješio da taj spor između kneza Semitecola i plemića bude doista predan na rješavanje generalnom providuru, kojega naziva svojim glavnim predstavnikom.[18]

Kako se iz gornjega vidi, generalni je providur bio već ustaljena centralna vlast u pokrajini, ali još ne u toj mjeri da se njemu najprije trebalo dostavljati ono što su pojedini knezovi morali javljati vladi i duždu. On je nastupajući svoju dužnost primao otprilike onakva ovlaštenja kakva su prije imali sindici, tj. nastupao je onda kada je nastao neki spor, ili kada je opazio da se nešto radi na štetu Republike, ali nije još dirigirao cjelokupnom pokrajinom.

Pored toga što se sada dužnost generalnog providura ustalila, iz dokumenata, koje smo citirali vidi se i to da se Zadar smatrao njegovim sjedištem.

U to je vrijeme već postojala u Zadru i palača namijenjena za boravak generalnog providura i smještaj njegove kancelarije. Nju je godine 1607. sagradio tadanji generalni providur Dalmacije i Albanije Gianbattista Contarini.[19]

[18] »al sodetto Proueditor General Rappresentante nostro principale«. Ibid., str 123. Dukala od 19. maja 1612.

[19] Natpis na istočnom zidu, na lijevoj strani balkončića:

D. O. M.
(AE)DES HAS INSIGNES TEMPORE PERBREVI PROCELLAR.
CON .....
..... AC TOTIUS SINUS ADRIA
TICI ..... DECRETO SUCCESSO
RUM COMMODIS A FUNDAMENTIS CONSTRUXIT
MDCVII

Od toga vremena dalje mi smatramo da je Zadar postao i administrativni centar Dalmacije i Albanije, i on je to ostao sve do propasti Venecije. Ta se je administracija dalje razvijala sve više, na štetu vlasti knezova pojedinih komuna, a i autonomije tih komuna.

Malo pomalo, iz godine u godinu, razvijao se administrativni aparat oko generalnog providura, a uporedo s njime i vojna svita, kojom se on okružio, i konačno poseban sudbeni aparat, koji je sve više rješavao u drugoj instanci i mogao ukinuti ili promijeniti, ili potvrditi rješenja komunalnih sudova, kojima je predsjedavao knez.

Sve je to stvaralo iz Zadra, koji je do toga vremena bio samo jedan od glavnih gradova svoga teritorija i svoje komune — glavni grad provincije Dalmacije i Albanije. Mi smo već prije u ovim »Radovima« obradili kakav je bio u XVIII stoljeću poneki generalni providur i njegova okolica, njegovo činovništvo i njihov odnos prema provinciji, pa i prema Zadru.[20]

U vezi sa spomenutim mijenjao se i duh i život Zadra, istina malo po malo, ali stalno. Sam je generalni providur živio mnogo raskošnije od kneza i kapetana, a isto tako i njegova okolina, koja je u malome Zadru uvodila običaje mletačkog visokog društva XVII, odnosno XVIII stoljeća, što nije odgovaralo mogućnostima domaćeg stanovništva, pa ni domaćeg plemstva.

Generalni su providuri sve češće svoju dužnost nastupali svečanim i nadasve pompoznim ulaskom u Zadar, koji je bio iskićen najviše što je mogao. Domaći bi se »pjesnici« natjecali tko će više da ga slavi. Gradska »loggia« bila je pokrivena skupocjenim draperijama, i u njoj podignuto veličanstveno prijestolje. Tamo bi u pratnji oficira, vojnika, plemića, dvorjanika, pa i samih restora, ušao generalni providur, obučen u grimizno odijelo »dukalina«, nalik na odoru mletačkih duždeva, dok je oko prijestolja bilo sve iskićeno bojnim oružjem, a pucnjava topova odjekivala s gradskih utvrda i zidina.

Dok su generalni providuri još u XVII stoljeću bili muževi visoka shvatanja državnih interesa, u XVIII ih mnogi između njih zaboravljaju i protiv njih rade. Oni uspijevaju podvrgnuti sve upravljače u pojedinim komunama pod svoju vlast, skupljajući njihove kompetencije i postavivši se kao drugostepena vlast između knezova i mletačke vlade.

Benevenia i Ferrari-Cupilli su popunili treći i četvrti redak ovako:

CONTARENVS JOANNES BAPTISTA PROCONSUL
DALMATIAE ET EPYRI

— G. Sabalich, Guida archeologica di Zara, Zara 1897, str. 270.

[20] M. Novak, Generalni providuri Dalmacije i Albanije u XVIII stoljeću, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 4—5, Zagreb 1959, str. 341—374.

Ista, Sudstvo, državna uprava i gradnje u mletačkoj Dalmaciji i Albaniji, Radovi Inst. JAZU u Zadru, VI—VII, Zagreb 1960, str. 237—255.

Ista, Javni i društveni odnosi generalnih providura Dalmacije, Radovi cit., Zadar 1962, str. 251—280.

Na taj način Zadar postaje sve više glavni grad Dalmacije, i malo ima stvari koje komune uspijevaju direktno riješiti s vladom, odnosno ustanovama u Veneciji.

U Zadru su i dalje, sve do pada Republike, i dva rektora: knez (conte) za građanske poslove i kapetan (capitanio) za vojne. Generalni je providur uspio da pribavi sebi vlast nad svim upravljačima dalmatinskih komuna, ali mu je to najviše uspjelo u samom Zadru, toliko da je u XVIII stoljeću trebala njegova dozvola da se sazove Veliko vijeće grada Zadra. Tako zapisnik Velikog vijeća 13. siječnja 1795. god. glasi ovako: »Pošto je sazvano ovo slavno Generalno vijeće u uobičajenoj sali pretorske palače, dozvolom i u prisustvu Presvijetloga i Prepoštovanoga gosp. Andrea Querinija, generalnog providura u Dalmaciji i Albaniji, i Presvijetle gospode rektora Ottaviana Marija Zorzija, kneza, i Carla di Rive, kapetana ovoga grada, i u prisustvu plemenitog gosp. Alvisea Cornera, kamerlenga i kaštelana . . .[21]

Zadarski Statut[22] ne poznaje generalnog providura i ne daje mu nikakva prava sazivanja ili prisustvovanja sjednicama Velikog vijeća, ali je on ta prava sam sebi prisvojio, a da se Zadrani nisu nikada protiv toga bunili, barem ne u Velikom vijeću. Šta više, Zadrani su bili ponosni što je Zadar postao grad u kojem je stolovao generalni providur, koji se uvijek, osim rijetkih iznimaka, uvelike brinuo da njegove zidine budu u ispravnom stanju, pojačavao ih, gradio nova utvrđenja, sve dok Turci nisu g. 1699, prema zaključku mira u Karlovcima, povukli svoju granicu na istok, preko Knina i Sinja, a onda na osnovu mirovnog ugovora u Požarevcu g. 1718. još i dalje sve do današnjih granica između Dalmacije i Bosne.[23]

Kako je generalni providur bio i vrhovni zapovjednik vojske u Dalmaciji i Albaniji, nalazio se je uvijek uza nj velik broj oficira, dok je sama zadarska posada iznosila uvijek nekoliko stotina vojnika, a ponekad se taj broj penjao i na dvije i tri tisuće. Osim toga su u zadarskoj luci bile uvijek usidrene dvije galije i nekoliko naoružanih lađa, da budu na raspolaganju generalnom providuru.[24]

Tolik broj vojske i mornarice, koja je često bila veća, jer su i druge galije uplovljavale u zadarsku luku, djelovao je bez sumnje na ekonomske prilike u Zadru i u pozitivnom i u negativnom pravcu. U pozitivnom što su poljoprivrednici i ribari lako prodavali svoje prirode, odnosno ulov, a u negativnom što je vojska stalno rekvirirala stanove i kuće i često se razuzdano ponašala. K tome su pridolazile i bolesti, koje su vojnici pre-

21 A. de Benvenuti, Storia di Zara dal 1409 al 1797, Milano 1944, str. 203.

22 Statuta Iadertina cum omnibus reformationibus in hunc usque diem factis, Venetiis, apud Dominicum de Farris 1564, Reformationes cap. 10 ss.

23 Briga za zadarske utvrde i zidine opisana je potanko u relacijama generalnih providura i onima zadarskih knezova i kapetana. Publ. Šime Ljubić, Commissiones et relationes venetae I—III, JAZU, Zagreb 1876, 1877, 1880 i Grga Novak, Mletačka uputstva i izvještaji IV, Commissiones et relationes venetae IV, Zagreb 1964.

24 G. Novak, Dalmacija god. 1775—76 gledana očima jednog suvremenika, Starine JAZU, 49, Zagreb 1959, str. 11.

nosili. Bilo je i pozitivnih strana u pitanju zdravstva, jer su se poneki kapetani, generalni providuri, a i knezovi brinuli za zdravlje vojnika, pa za njih podizali i bolnice.

Ali je Zadar kao prvorazredna tvrđava bio i velika zapreka razvitku trgovačkih veza Zadra s njegovim prirodnim zaleđem, koje je sve do osamdesetih godina XVII stoljeća pripadalo Turskoj. Vojne vlasti u Zadru nisu dozvoljavale da se trgovci i seljaci iz susjedne Turske slobodno kreću po Zadru, jer su se bojale da se među njima nalaze i špijuni koji su tražili da saznadu za vojnu snagu i položaje zadarskih utvrda. Na taj je način bio uvelike spriječen napredak Zadra, a i dovoz raznih artikala iz Turske u Zadar, koji se nije nikada razvio u veći međunarodni trgovački centar, što je, prema svom geografskom položaju, mogao biti.

II. Albanija

Na osnovu sporazuma između Venecije i križara u Carigradu g. 1204. cijeli je teritorij koji se nalazio na Balkanskom poluotoku a na istočnoj obali Jadranskog mora prepušten Veneciji, koja je samo neke važnije tačke na njemu uzela, ali to samo na obali, ne ulazeći uopće, u unutrašnjost. Ona je na taj način imala neko vrijeme Drač, Lješ, Skadar, Ulcinj, Bar i Budvu. U borbama i sporazumima s albanskim i srpskim dinastima, ona je pojedine od tih gradova sad dobijala, a sad gubila, neki su od njih direktno potpadali pod mletačku vlast, ali nisu nikad obrazovali provinciju. Nazivao se taj kraj općenitim imenom Albanija, ma da je u njoj bilo uvelike i srpskog življa, a negdje isključivo on prevladavao. Mirom u Zadru g. 1358. ustupila je Venecija ugarsko-hrvatskom kralju Ludoviku Anžujcu sve istočnojadransko primorje od »polovice Kvarnera do Drača«. Poslije njegove smrti g. 1382. nastojala je Venecija i uspjela da opet dobije Drač i Skadar.[25]

Ali, kada su Turci u osvajanju balkanskih krajeva doprli i do mora, oduzimali su oni Veneciji pojedine gradove, a g. 1479. čak i njoj toliko vrijedan Skadar, uz sve ostale gradove Albanije. Njoj su ostali samo Ulcinj, Bar, Budva i Drač, koji joj je Turska ipak g. 1501. oduzela. Od tog vremena ostao je Veneciji od nekadanje njene Albanije, koja nije nikada ni od bilo koga kao takva oformljena, samo Ulcinj, Bar i Budva.

U samoj Veneciji nisu zapravo sada znali kako da nazovu taj kraj. Godine 1553. obilaze sindici Zuan Battista Giustiniano i Antonio Diedo te mletačke krajeve. U relaciji koju je poslije svog povratka podnio vladi u Veneciji kaže Zuan Battista Giustiniano za Ulcinj: »Prema starom opisu Ulcinj se nalazi na početku provincije, koja se danas zove Albanija, a prije se nazivala Macedonija i Epir, jer su od Boke pa dalje podrazumijevali Albaniju, a na ovamo Dalmaciju. U današnje doba se doduše smatra kao svršetak i početak Dalmacije . . .[26] Govoreći zatim o Budvi kaže isti Giustiniano: »U

[25] H. Kretschmayr, Geschichte von Venedig II, Gotha 1920, str. 218, 250.
[26] Commissiones et relationes venetae II, str. 225.

ovom mjestu živi osam stotina ljudi, od kojih dvjesta sposobnih za oružje; običaji su im barbarski, i žive u nečistoći poput Cigana, stanuju u istoj sobi sa svojom stokom, kako je to običaj gotovo kod svih Albanaca . . .«[27]

Za Bar kaže Giustiniano: »Bar je grad koji se nalazi u Dalmaciji u Evropi, kao i ostali u onoj provinciji, tri milje udaljen od obale Jadranskog mora, koji, jer je po nekima kraj i svršetak Albanje, koja je prije nazivana Macedonija, i početak Dalmacije, na taj način obuhvaća granice i jedne i druge provincije, tako da su mnogi dugo vremena sumnjali da li su mu stanovnici Albanci ili Dalmatinci, jer se ponajviše okolna sela služe i jednim i drugim jezikom.[28]

Kako vidimo, Giustiniano za Ulcinj i Bar kaže da se nalaze u Dalmaciji, ali dopušta da su i u Albaniji, dok mu je Budva u Albaniji. Međutim se očito vidi da ni sam ne zna pravo gdje bi tačno smjestio ta mjesta. Ona su za njega, koji je bio sindik za sva ta mjesta koja nisu još bila podvrgnuta nekoj posebnoj administrativnoj upravi za Dalmaciju, a posebnoj za Albaniju, bila u to vrijeme samo podanici Venecije, i njemu je bilo doista svejedno da li da ih pribroji Dalmaciji ili Albaniji.

Drug Giustinianov Antonio Diedo u svom izvještaju iste godine 1553. kaže da će govoriti o važnosti »cijele provincije Dalmacije i Albanije . . .[29] Za Ulcinj kaže: »Ulcinj je, po našem mišljenju, grad koji se nalazi na početku Albanije i na svršetku Dalmacije . . .[30]

Kako vidimo, ovim vrhovnim inspektorima mletačkog posjeda na Jadranu, koje je Venecija izričito poslala na inspekciju, nije bilo jasno kamo bi smjestili Bar, Budvu i dr.

Međutim su se pojmovi u Veneciji iskristalizirali, i godine 1570. u svojoj relaciji kaže generalni providur Dalmacije Zuanne da Lezze: »Provincija Dalmacija počinje od grada Nina i proteže se sve do povrh Omiša, u dužini od 130 milja«,[31] a zatim dalje: »U Albaniji su četiri grada: Kotor, Budva, Bar i Ulcinj«.[32]

Tursko prodiranje prema Jadranskom moru izmijenilo je u mnogočemu prilike na jugu Boke Kotorske. Prije je Venecija htjela imati i držati glavne tačke na istočnoj obali Jadranskoga mora, da svojim lađama osigura put Venecija—Egejsko more—Levant, i to u prvom redu od gusara. Njoj i nije bilo do posjeda krajeva koji su bili udaljeni od mora ili koji na moru nisu imali nikakve luke u koju bi se njeni brodovi u slučaju oluje mogli skloniti i pribaviti sebi hrane i piće. Vladari tih krajeva nisu poznavali more i nisu za nj marili, a pomorske su sile bile uvijek opasne. Ali, kada su se pojavili Turci, u svom naletu i napredovanju na Balkanski poluotok, a iza njih

27 Ibid., str. 238, 239.

28 Ibid., str. 321.

29 Ljubić, Commissiones et relationes venetae, ed. cit. III, str. 1.

30 »Dulcigno secondo noi è città posta nel capo d'Albania, et nel fin di Dalmatia . . .«, Commissiones et relationes venetae, ed. cit. III, str. 4.

31 »La provincia di Dalmatia principia da la città di Nona, e và fin sopra Almissa, per longhezza di miglia 130 . . .« Ibid., str. 250.

32 »Nell'Albania sono 4 città: Cattaro, Budua, Antivari et Dulcigno« Ibid., str. 260.

stajala golema država od Sirije preko Male Azije, prilike su se izmijenile. I, kako smo već napred spomenuli, Turci su osvojili najvažnija mletačka uporišta u Albaniji, a Venecija su na jugu dubrovačkog teritorija ostali Kotor i još neka mjesta u Boki Kotorskoj, Bar, Ulcinj i Budva.

Kada je Venecija, poslije Lepanta g. 1571. i poslije neuspjelog pokušaja da dobije Herceg-Novi 1572, uvidjela da ona mora konsolidirati i ujediniti svoje napore u odbrani od Turaka, koji su stajali na njenim granicama od sjevera do juga, ona je obrazovala i organizirala svoju provinciju Dalmaciju i Albaniju i postavila joj na čelo *generalnog providura Dalmacije i Albanije.*

Prije tog vremena nije ni Dalmacija ni Albanija bila obrazovana kao posebna provincija, nego su sve komune potpadale direktno pod vladu u Veneciji, koja je od vremena do vremena slala svoje izaslanike (sindike, inkvizitore, avogadore, providure, generalne kapetane Jadranskoga mora i dr.) da urede eventualne nerede ili financijska pitanja u tim komunama.

Generalni proviđuri Dalmacije i Albanije ostali su takvi sve do propasti Republike, i njima je potpadala i Dalmacija i Albanija. U tome nema iznimaka kroz stoljeća: svi dekreti, dopisi, relacije, naređenja itd., svi glase »Generalni providur Dalmacije i Albanije«, a pokrajina se zove »Dalmacija i Albanija«.

U svojoj relaciji Senatu godine 1572. kaže Giacomo Foscarini: »Vaša Presvijetlost posjeduje u Dalmaciji od Kotora na ovamo, o kojemu, kao ni o stvarima Albanije neću govoriti, ma da mi je bila povjerena i ova i ona provincija, jer nisam mogao poći u one krajeve zbog toga što nisam imao ni načina ni prilike.«[33] To međutim ništa ne smeta, jer je tamo bio ne samo »rektor i providur Kotora« Bernardo Contarini nego u isto vrijeme, godine 1572. »conte Sara Martinengo Gouernator General di Cattaro et Albania«.[34]

Spomenuti upravljač Kotora Bernardo Contarini govoreći o prilikama u Kotoru i okolici spominje »neke glasine, koje su su čule iz Dalmacije«, iz čega je očito da on Kotor ne smatra da pripada Dalmaciji.[35]

U relaciji Zaccaria Salamona, koju je podnio g. 1573. na svom povratku s dužnosti kotorskog providura, gdje je naslijedio Contarinija, on kaže za neke Mlečane da su »pošli u Albaniju, u Ulcinj, pod Bar i u Bojanu, da pomognu onim mjestima, da zaštićuju Albance...«[36] Zaccaria, prema ovom pisanju, ne smatra da je Kotor u Albaniji, ali Bar i Ulcinj svakako.

Godine 1580. vratili su se sa svog sindikata u Dalmaciji i Albaniji Donà Basadonna i Pietro Lando. Međutim u kancelariji, kada su primali njihove pisane relacije, nisu označili u glavi relacije da su bili i u Albaniji, nego samo ovako: »Relacija sindika Donà Basadonne i Pietra Landa na njihovu povratku iz Dalmacije 1580.«,[37] ma da oni svoj izvještaj počinju s Budvom,

33 Mletačka uputstva i izvještaji IV, coll. et dig. G. Novak — Commissiones et realtiones venetae IV, MSHSM 47, Zagreb 1964, str. 15.

34 Ibid., str. 104.

35 Commissiones et relationes IV, str. 90.

36 Relatione del N. H. Sign. Zaccaria Salamon ritornato Proueditore di Cattaro (1571—1573), ed. G. Novak, cit., str. 120.

37 Commissiones et relationes IV, str. 235.

a zatim govore o Paštrovićima i Kotoru. U cijeloj se relaciji nikada Albanija i ne spominje, iz čega bi slijedilo da su oni sve to zajedno smatrali Dalmacijom. Međutim, to nije tako, jer je Donà Basadonna podnio svoj izvještaj napose, što on i kaže. Prvi je izvještaj, sastavljen od Landa, bio zajednički, a Basadonna je samo nadopunio prvi. On govori o »konjici Dalmacije i Albanije«.[38]

U svojoj relaciji Kolegiju u Veneciji godine 1588. bivši rektor i providur Kotora Andrea Gabriel, govoreći o odnosu Kotorana prema Veneciji, o prilikama u gradu, kojemu je bio dvije godine i dva mjeseca na čelu, kaže: »ali svađe, koje vladaju gotovo redovito u cijeloj Dalmaciji, a naročito u onom mjestu, između plemića i građana, bile su uzrok . . .«[39]

U doba rektora i providura Andrea Gabriela bio je Ulcinj u turskim rukama, a Budva u mletačkim. Budljani su bili ubili jednog Ulcinjanina, a ovi su »deset godina s oružanim lađama sprečavali prelaz u Albaniju . . .«[40]

Gabriel govori na jednom daljem mjestu svoje relacije kako mu je mletačka vlada prve godine njegove uprave u Kotoru naredila da u svrhu da taj grad bude dobro opskrbljen »nastoji da izveze iz Albanije izvjesnu količinu žita . . .«[41]

Iz svega spomenutog vidi se da Andrea Gabriel nikako ne ubraja Kotor u Albaniju, nego ga stavlja u Dalmaciju. On nekako ne ubraja u Albaniju u to vrijeme ni Budvu.

I tako bi mogli navoditi relacije slijedećih generalnih providura, i rektora i providura Kotora, u kojima se govori o krajevima od Boke do Ulcinja, ali ćemo sada preći na preko pola stoljeća kasnije vrijeme.

U svojoj relaciji, koju je podnio vladi u Veneciji godine 1655, »generalni providur Dalmacije i Albanije« Lorenzo Dolfin kaže i ovo: »Što se tiče Albanije, gdje mi obziri ne dadoše da doprem . . . svejedno neću propustiti da prikažem ono što sam u uzajamnom odnosu, koji iziskuju prilike onih strana, s dužnošću generala zbog opskrbe koja se dostavlja, mogao razumjeti i što sam izveo iz dobivenih informacija, o vrlo važnoj tvrđavi Kotora, koja zajedno s gradom Budvom sama podržava pravo Vaše Presvijetlosti u onoj provinciji«.[42]

38 Ibid., str. 285.

39 Commissiones et relationes IV str. 418.

40 Commissiones et relationes IV, str. 420.

41 Ibid., str. 421.

42 »Intorno al Albania doue auanzar non mi permisero gli riguardi d' . . . . . l'atratione d'humori à Cattaro le molestie d'infinità d'instanze di quei popoli conuicini, è l'obligatione de regali, che si sarebbero conuenuti fare à loro capi, come humilmente reguagliai la Pubblica sapienza, dalla quale anco fu approuata à rissolutione non ho de . . . . . che portare, tutta uolta non tralasciaro d'essibire quello, che nella correlatione che tengono l'occorenze di quella, parte colla carica del Generale per le prouisioni, che ui somministra ho potuto comprendere, e che dalle procurate informationi ho ricauato sopra la Piazza molto importante di Cattaro, che con la Città di Budua sola sostiene il Ius della Serenità Vostra in quella Prouincia.« — Relatione di Dalmatia del Eccellentissimo Signor Lorenzo Dolfin providitor general di Dalmatia et Albania data nel Eccellentissimo Senato . . .« — Rukopis (nepubliciran) u posjedu G. Novaka, fol. 28r i 28v.

Nekoliko godina poslije Lorenza Dolfina, 20. svibnja 1660. godine podnio je generalni providur Dalmacije i Albanije Antonio Bernardo svoju relaciju mletačkom Senatu. Bernardo govori najprije o Dalmaciji, a onda nastavlja: »Počinjući od Budve... onu posljednju obalu kojom proširuju Vaše Ekscelencije svoju državu u Albaniju oko trideset milja od Kotora...«[43]

Dvanaest godina zatim, 1. siječnja 1671. m. v., tj. 1. siječnja 1672, generalni providur Dalmacije i Albanije Antonio Barbaro u svojoj relaciji Kolegiju kaže: »Preći ću dakle zatim u Kotor«... »i ma da se nastoji iz njega stvoriti važna tvrđava, svejedno se to zbog njegova položaja ne može učiniti i postoji opasnost da ga neprijatelj lako osvoji«. On predlaže, da se u Kotoru ostavi samo kaštel, a da se utvrdi otočić Stradiota, koji bi branio Boku Kotorsku, »koji je zaliv važan zbog tolikih posljedica, i da se tako stvori na čelu Albanije tvrđava, koja bi se cijenila i koja bi stekla reputaciju i bila po svojoj vrijednosti neosvojiva.«[44]

Najjasniji je pri cijeloj ovoj raspravi naš povjesničar Lucius, koji u svom čuvenom djelu »De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex« u glavi III kaže: »Mlečani kako na hrvatskom tlu posjeduju samo Labin, uključuju ga unutar bližnjih istarskih granica. S druge pak strane, kada su u novom Epiru (koji se sada naziva Albanija) posjedovali neke gradove, i njihov je sadanji načelnik kotorski pretor, pošto su te krajeve izgubili, da izgleda da drže nešto od Albanije, običavaju Kotor postavljati u Albaniju, a današnji pročelnik Dalmacije nosi naslov i Albanije.«[45]

Lucius je vrlo jasan i njegovu izlaganju moramo dati najveću vrijednost, i zbog toga što je on suvremenik ovoga o čemu piše i što je nadasve kritičan povjesničar.

Mi bismo otišli u veliku opširnost kad bismo navodili još citata i dokaza, a ima ih vrlo mnogo, sve do pada Venecije g. 1797, kada je prestala postojati i mletačka Dalmacija i mletačka Albanija.

43 »Di Budua principiando ..... quelle ultime sponde con quali allargano Vostre Eccellenze il stato loro in Albania circa trenta miglia di la da Cattaro...« — Relatione delle provintie di Dalmatia et Albania esibita nel ecelso Senato per l'eccellentissimo signor Antonio Bernardo procurator proveditor general delle stesse — Atione di domino Giovanni Antiquario nobile di Liesina suo cancelliere l'anno MDCLX XX maggio. — Rukopis u posjedu G. Novaka (nepubliciran), fol. 5r.

44 »Trascero quindi à Cattaro, perche le conseguenze di quel porto attendono d'esser qualificate dall'attributo di piazza reale in secondo luogo. La doue Cattaro hora è situato non può uantar altro, che suantaggi, e dolersi, con la natura perche in tutta auara de fauori l'habbia solo d'imperfetione colmata ..... Lasciato per custodia del porto ..... il Castello solo si trapianti la Città, e si fabrichi sul scoglio del Stradiotti formato dalla natura, nella presente più ampla, et oportuna del canale. Questo sarebbe il mezzo più ualeuole ad assicurare al Dominio di Vostra Serenità quel seno per tante conseguenze importante, et à far nascere à fronte dell' Albania una piazza di stima di riputatione, e di qualità inespugnabile.« — Relatione del illustrissimo et eccellentissimo signor Antonio Barbaro proveditor general di Dalmatia et Albania del stato d'esse provincie esibita nell' Eccellentissimo Colleggio del MDCLXXI More Veneto Primo Genaro. — Rukopis (nepubliciran) u posjedu G. Novaka, fol. 25r i 25v.

45 Ioannis Lucii Dalmatini De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex, Amstelodami, apud Ioannem Blaeu, MDCLVI, str. 278.

Mi ćemo, da bismo zaključili ovo izlaganje, navesti još samo to kako je položaj Albanije gledan poslije pada Venecije na mirovnim pregovorima u Campoformiju između Austrije i Napoleona I, kada su oni dijelili mletačke posjede, godine 1797. Evo teksta:

»Le plénipotentiaire de la République française soussigne a l'honneur de connaitre à Leurs Excellences Messieurs les Plénipotentiaires de Sa Majesté l'Empereur et Roi, la douleur, qu'il a éprouvée, en apprenant que les troupes de Sa Majesté l'Empereur réussirent de prendre possession de la province d'Albanie, vulgarement appelée Bouches du Cataro«.[46]

Iz svega je ovoga potpuno jasno, da su se Kotor, Budva, Bar i Ulcinj, od polovine XVI stoljeća pa sve do početka XIX nazivali Albania, kojoj je stajao na čelu generalni providur Dalmacije i Albanije, i koja je potpadala pod njegov nadzor sa sjedištem u Zadru, kao i Dalmacija.

Kotor se često odvaja i nastoji odvojiti od toga, i mi nalazimo vrlo rijetko da njega ubrajaju u Albaniju. Redovito se Albanijom, ili bolje Mletačkom Albanijom (Albania Veneta) naziva mletački posjed na jugu Boke Kotorske. Ni tu nisu u Veneciji na čistu; ima onih, koji i službeno smatraju da je Albanija samo na sjeveru od Ulcinja, ima ih koji je protežu do Bara, a neki i do Budve.

Međutim, sve to nije bilo od nekakve vrijednosti, jer bio Kotor u Mletačkoj Albaniji ili u Dalmaciji, bilo je u svakom pogledu svejedno, budući da je u doba mletačkog gospodstva bio komuna s izvjesnom autonomijom, kojoj je na čelu stajao u Veneciji izabran i u Kotor poslan rektor i providur, koji je opet, a bar poslije g. 1600, stajao pod stalnim nadzorom generalnog providura Dalmacije i Albanije. Tako je bilo i s Budvom, a Bar je od g. 1571. bio stalno pod turskom vlašću.

[46] G. Novak, Dubrovnik u mirovnim pregovorima u Campoformiju, Lozanićeva spomenica, Beograd 1923.

Summary

ZADAR — CAPITAL OF VENETIAN'S DALMATIA AND ALBANIA

In this paper, the Author described about gradually transformations of the Zadar as a capital of the Byzantine temat of Dalmatia to the autonomous commune of the Middle-Ages. Hereafter, the Zadar ceased to be an autonomous commune as a whole, but only retain to govern with the interior administration beside the Duke of Venice and nobility of Zadar essembling in the Greath Council.

At the end of the 16th-century the town Zadar transformed in a residence of the General providure of Dalmatia and Albania, and it concentrated more and more certain of a central administration. Hereafter, in the 17th-century it estableshed of the real head-administration and Zadar became as a metropolis of the Venetian province of Dalmatia and Albania. In this position he remained until the destruction of the Republic of Venice.

Its own statements, in this paper, the Author was confirmed with considerably documents, which was till now published and some of this not to yet i e., reports, relations of Sindics, Providures and General Providur of Dalmatia and Albania. He pointed ont on various factors, which was acted by teis development as well as on the work and activity of of Venecie.

Finally, the Author explained on the ground of various documents the significance of the term »Albania« (Albania Veneta) in the time of the governement of the Republic of Venice.